

LLUÍS QUINTANA TRIAS

Universitat Autònoma de Barcelona

Lluis.Quintana@uab.cat

APUNTS SOBRE LA INFLUÈNCIA DE JOAN MAÑÉ Y FLAQUER EN L'OBRA DE JOAN MARAGALL¹

Resum:

Maragall va reivindicar sovint la figura de Joan Mañé y Flaquer, director del *Diario de Barcelona*, com a mestre, tot i la disparitat de caràcters i les distàncies ideològiques. Una anàlisi de les línies polítiques i estètiques dins les quals es movia Mañé ha de permetre veure la complexitat del seu plantejament, més enllà del reaccionari caricaturitzat pels seus contemporanis, i ajudar a entendre el pes i fins i tot la fascinació que va exercir en un jove Maragall. Estudiem aquí el projecte periodístic de Mañé i la seva manera d'enfocar alguns dels debats principals del seu temps: la defensa de la industrialització i de la ciutat de Barcelona, la gestió de les revoltes carlines i l'evolució, per a ell preocupant, del moviment catalanista. I hi intentarem remarcar els gèrmens d'algunes de les idees fonamentals del poeta.

Paraules clau: Joan Maragall — Mañé y Flaquer — *Diario de Barcelona* — literatura i periodisme — influències literàries

Abstract:

Maragall often revindicated the figure of Joan Mañé y Flaquer, director of the *Diario de Barcelona*, as his teacher, despite the disparities between their personalities and ideologies. An analysis of Mañé's political and aesthetic trends allows us to see the complexity of his approach beyond the reactionary person caricaturized by his contemporaries, and helps us understand the importance and even fascination that he exercised over a young Maragall. In this article we examine Mañé's journalistic endeavour and his way of approaching some of the most important topics of his time: his defence of the industrialization and the city of Barcelona, the control of the Carlist riots, and the evolution of Catalan nationalism, which he considered alarming. Besides, we will try to highlight the grounds of some of the poet's fundamental tenets.

Key words: Joan Maragall — Joan Mañé y Flaquer — *Diario de Barcelona* — literature and journalism — literary influences

La recent reedició de les Memòries literàries² de Narcís Oller permet recuperar també aquella observació que hi va fer Sergi Beser el 1977: «A les seves Memòries literàries trobem manifestacions ben clares de la seva incomprensió de les lluites i de la situació del proletariat industrial, fent-se, a voltes, portaveu dels tòpics més suats del reaccionarisme burgès».³ Les lluites que esveraven Oller eren les del final de segle XIX, però ell va escriure les seves memòries entre 1913 i 1920⁴ i van quedar inèdites fins a 1962. Han passat, doncs, més de quaranta anys del comentari de Beser sobre unes memòries escrites fa

1 Aquest treball s'emmarca dins la producció del Grup de Recerca *Ne varietur* (2014 SGR 1019).

2 Narcís OLLER, *Memòries. Història de mos llibres i relacions literàries*, Valls, Cossetània, 2014.

3 Sergio BESER, *Verba manent. Estudios y ensayos literarios*, ed. de Montserrat Amores García, Vigo, Editorial Academia del Hispanismo, 2010, p. 400.

4 N. OLLER, *op.cit.*, p. 24.

més de cent anys, i en fa gairebé cent vint d'aquelles lluites proletàries, però aquest comentari de 1977 no només sembla pertinent, sinó fins i tot massa mesurat, perquè coneixem millor aquella època i els seus conflictes. En tot cas, no ens costarà gaire assegurar que les d'Oller reflecteixen bé unes opinions molt esteses entre la burgesia del moment; per contrast, ens permeten adonar-nos de l'originalitat (potser podríem parlar d'«excentricitat») que representa el pensament dels últims anys de Joan Maragall, contemporani d'Oller i membre de la mateixa classe social, més susceptible de tenir les mateixes pors, perquè el poeta vivia dels rendiments del capital que li donaven les fàbriques heretades del seu pare, rendiments que l'esmentada agitació social posava repetidament en perill.

Aquesta excentricitat de l'obra maragalliana ha estat estudiada,⁵ i aquí no hi tornarem. El que pretenem amb aquest article és trobar algunes pistes de com Maragall hi arriba, i ho farem amb una hipòtesi paradoxal: el pes que hi té la vida i l'obra de Joan Mañé y Flaquer (1823-1901), que va ser un dels reaccionaris més consistents del país.⁶ Enfocarem el treball en dos aspectes: les discussions sobre el catalanisme, i la percepció de Mañé sobre el periodisme, tal com es reflecteix en aquestes discussions.

Esbós biogràfic

A la història del moviment catalanista s'ha fet més cas de *La Renaixença* i del *Diari Català* que del *Diario de Barcelona* perquè aquells representen una línia diríem més pura. Però qui s'atingui al nombre de lectors de Mañé i Flaquer i al ressó dels seus èxits a totes les llars barcelonines podrà fer una valoració exacta de la influència del pensament del director del *Diario*.⁷

Vicens Vives va escriure això el 1958, però la valoració que ell avançava no s'ha acabat de fer; és veritat que, en aquell moment, estudiar el catalanisme exigia molta prudència, però no és pas per la censura que la proposta de Vicens no va prosperar. El cert és que a hores d'ara Joan Mañé y Flaquer continua ocupant un lloc força minso en la historiografia sobre aquest moviment, malgrat algunes propostes que esmentarem, entre les quals voldríem incloure aquesta que presentem i que pretén estudiar la influència de Mañé sobre l'obra de Maragall, especialment en la formulació del projecte catalanista. Podem parlar d'«influència» només si l'entendem com un esforç constant de Maragall de reivindicar el paper de Mañé davant les noves generacions i, alhora, de propugnar la funció del deixeble d'enfrontar-se al seu mestre i, quan cal, separar-se'n.

No tenim cap biografia de Mañé (però això no és excepcional en la nostra historiografia), i per tant encara ens hem de basar en la que Maragall va deixar enllestida poc abans de morir el 1911;⁸ Jordi Bou

5 Citem-ne el pioner: Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona, Eds. 62, 1975.

6 Cf. el que s'apuntava a Lluís QUINTANA TRIAS, «Reflexions de Maragall sobre la ciutat, el seu creixement i els seus conflictes», dins *Joan Maragall, paraula i pensament*, ed. de Josep-Maria Terricabras, Girona, Càtedra Ferrater Mora – Documenta Universitaria, 2011, p. 217-236.

7 Jaume VICENS VIVES, *Industrials i polítics del segle XIX*, Barcelona, Vicens Vives, 1958, p. 29.

8 J. MARAGALL, *Obres completes*, vol. I (*Obra catalana*), Barcelona, Selecta, 1960, p. 883-908 (d'ara endavant faré servir l'acrònim OC seguit del número del volum i la indicació de les pàgines citades). Tanmateix, com que cito els textos en prosa de Maragall a partir de l'edició crítica que estem preparant, la lliçó pot diferir de la de l'edició de Selecta. Vg. també Jordi BOU, «Entrevista d'una amistat», *Revista de Catalunya*, núm. 152, juny de 2000, p. 24-38, que incorpora fragments omesos en l'edició de Selecta.

i Ros ha repassat la seva tasca com a director del *Diario de Barcelona*;⁹ Montserrat Casas Nadal ha estudiat parcialment la seva estada a Itàlia.¹⁰ La seva obra publicada en llibre (essencialment, reculls fets per ell dels seus articles) no s'ha reeditat i no semblen haver-se conservat escrits seus personals; a l'Arxiu Joan Maragall, es troba un inventari de la seva biblioteca (mrgll-Mss. 8-13-2/1-8), probablement obra de Maragall, que li feia de secretari; i hi ha un epistolari de Mañé a Maragall, transcrit per Mercedes Vilanova.¹¹ Per conèixer la seva formació intel·lectual tenim les recerques, generals o parcials, sobre els qui van ser els mestres de Mañé: Milà i Fontanals,¹² i l'entorn de Víctor Balaguer;¹³ Bou i Ros ha estudiat també la seva vinculació amb el regionalisme i el catalanisme;¹⁴ hi ha un estat de la qüestió que ha proposat Josep M. Domingo sobre l'època del Romanticisme.¹⁵ Margarida Casacuberta ha mostrat la importància de la biografia de Mañé escrita per Maragall per a l'estudi del catalanisme del poeta;¹⁶ la crítica teatral de Mañé ha rebut una atenció especial, gràcies als articles d'Abraham Mohino;¹⁷ Miquel Gibert ha situat aquesta crítica en el context del *Diario*,¹⁸ i Rosa Cabré, en el de la recepció de Schiller.¹⁹ Sobre l'episodi de Malines, que esmentarem més endavant, remetrem a l'article de Manuel Carrillo.²⁰

A efectes informatius, resumeixo la seva biografia: va néixer a Torredembarra el 1823, per bé que la família es va traslladar aviat a Barcelona; va formar-se, junt amb el seu amic i coetani Coll i Vehí (1823-1876), sota l'empareda de Víctor Balaguer (1824-1901) també coetani però molt més precoç. Balaguer els va introduir dins del moviment romàntic progressista, però Mañé (i també Coll) se n'acabà separant per participar en la «reconstrucció ideològica catòlica» desenvolupada a partir dels anys 50.²¹ Aquesta va ser feina d'un grup que Mañé admirava i als quals va oferir la plataforma del *Diario de Barcelona*, on s'havia incorporat el 1847:

9 Jordi BOU, «Joan Mañé i el *Diari de Barcelona*: una vida en paper», dins *L'Estat-nació i el conflicte regional: Joan Mañé i Flaquer, un cas paradigmàtic, 1823-1901*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 133-154.

10 Montserrat CASAS NADAL, *Juan Mañé y Flaquer. Crónicas de un viaje a Italia (1862)*, Lleida, Promociones Publicaciones Universitarias, 1997.

11 Mercedes VILANOVA, *España en Maragall*, Barcelona, Península, 1968, p. 149-172. Es pot consultar també a <http://mdc.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/epistolari/id/2959/rec/4> on hi ha la reproducció escanejada de les cartes enviades i rebudes per Maragall, i la transcripció només de les enviades, que també es troben a les OC. La transcripció és difícil de llegir i no sempre és exacta, però en tot cas és completa i més fiable que la de les OC, on falten paràgrafs sencers.

12 Manuel JORBA, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, Barcelona, Curial, 1984; ID., *Manuel Milà i Fontanals, crític literari*, Barcelona, Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

13 Josep M. FRADERA, «Visibilitat i invisibilitat de Víctor Balaguer», *L'Avenç*, núm. 262, octubre de 2001, p. 19-26.

14 J. BOU, «Joan Mañé i Flaquer i el discurs conservador català. Regeneració o conservació?», *Afers*, vol. 18, núm. 44, 2004, p. 75-92.

15 Josep M. DOMINGO, «L'època del Romanticisme», dins *Panorama crític de la literatura catalana. Segle XIX*, ed. d'Enric Cassany, Barcelona, Vicens Vives, 2009, p. 28-61.

16 Margarida CASACUBERTA, «Sobre el significat del lema "Catalunya endins": Joan Maragall i la construcció de la cultura del catalanisme», dins *Maragall. Textos i contextos. I Congrés Internacional Joan Maragall*, ed. de Glòria Casals i Meritxell Talavera, Bellaterra, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2012, p. 221-244.

17 Abraham MOHINO, «La crítica teatral de Mañé i Flaquer al *Diario de Barcelona*», dins *El Segle romàntic. Actes del Col·loqui sobre Josep Yxart i el seu temps*, ed. de Josep Maria Domingo i Francesc Roig, Diputació de Tarragona, 2000, p. 335-349; ID., «Els vuit anys de crítica dramàtica de Joan Mañé i Flaquer», *Llengua & Literatura*, núm. 10, p. 279-299, 1999 (inclou un llistat de les seves col·laboracions).

18 Miquel M. GIBERT PUJOL, «La recepció del teatre francès en el *Diario de Barcelona* durant el període isabelí (1843-1868)», *Anuari Verdaguier*, núm. 13, 2005, p. 355-389.

19 Rosa CABRÉ i MUNNÉ, «Notes per a la recepció de Friedrich Schiller en la literatura catalana del segle XIX», dins *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 235-276.

20 Manuel CARRILLO, «Juan Mañé y Flaquer y el Primer Congreso de Malinas», *Cercles: revista d'història cultural*, núm. 5, 2002, p. 154-169.

21 M. JORBA, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època, op. cit.*, p. 301. Sobre la col·laboració de Mañé en els projectes de Balaguer, vg. Enric CASSANY, «El poeta sociable. Víctor Balaguer a l'època d'El Genio», dins *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*, ed. de Ramon Panyella i Jordi Marrugat, Barcelona, GELCC-L'Avenç, 2006, p. 11-33.

En aquesta tasca d'imposició d'uns patrons literaris i estètics, la delerosa militància conservadora dels Balmes, Milà i Fontanals, Piferrer i el jove Mañé i Flaquer, resultà decisiva [...] El triomf de l'anomenada escola històrica catalana [...] volia dir, molt senzillament parlant, el triomf del conservadorisme liberal pel damunt de moltes possibilitats ofertes pel moment històric.²²

Mañé va entrar al Brusi com a crític teatral (la seva primera crítica és de 1847), però poc després ja hi feia comentaris polítics, una novetat que acabà transformant aquell diari «de avisos y noticias» en un diari en el sentit modern, és a dir, un diari «d'opinió» portaveu del grup conservador. El 1854 feia la transició definitiva a la crítica política, precipitada per la revolució de 1854,²³ i el 1865, després de molts debats,²⁴ va ser nomenat director del *Diario*, càrrec que va ocupar fins a la seva mort el 1901.

La modernitat de Mañé no rau en les seves idees, sinó en la seva concepció del paper del periodista, que ell considerava que havia de representar una ideologia que anés més enllà de les lluites polítiques circumstancials i que, per tant, havia d'estar per sobre dels vaivens dels partits. Les seves desavinences amb els governants li costaren persecucions que Maragall destaca en la seva biografia, no tant perquè admirés les idees defensades, sinó per la tenacitat que Mañé mostrava a l'hora de reclamar la independència del periodista. Així, poc abans de ser nomenat director, Mañé es va haver d'exiliar, perseguit pel govern Narváez, a França i a Itàlia. Aquesta estada resulta fonamental per a ell i per al *Diario*, que va prendre una volada fins aleshores impensable. Previsiblement, el 1874 va donar suport als que complotaven per a la Restauració i això li va valer ser nomenat l'any següent governador civil de Barcelona, càrrec que va rebutjar.²⁵ És interessant també l'episodi que va viure com a director d'un diari madrileny, *La Época*, d'on va ser destituït per negar-se a publicar un article d'un ministre afí a la línia del diari.²⁶

Mañé va ser un dels protagonistes del que s'ha anomenat «el nou periodisme», un fenomen que es donà contemporàniament a tota Espanya i que es degué a diverses causes: els avenços tècnics en la confecció, l'augment de la capacitat informativa i la creixent demanda d'orientació política per part del públic.²⁷ Mañé, per exemple, va ser un dels primers que es preocupà de tenir un equip de corresponsals

22 J. M. FRADERA, «L'intel·lectual abans de l'intel·lectual. Consideracions vacil·lants sobre el cas català entre la Revolució liberal i el canvi de segle», dins *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, ed. de Ramon Panyella, Lleida - Barcelona, Punctum - TRILCAT, 2007, p. 67-108 (cit., p. 75).

23 A. MOHINO, «Els vuit anys de crítica dramàtica», *op. cit.*, p. 283.

24 J. BOU, «Joan Mañé i el *Diari de Barcelona*», *op. cit.*, p. 138-139.

25 Al número de 31 de gener de 1875 del *Diario de Barcelona* surt anunciat el seu nomenament (p. 103) i en un altre lloc (p. 67) una nota seva personal on anuncia que «he declinado aquel honor». Sobre el suport dels sectors conservadors al cop d'estat de Martínez Campos, vg. Josep TERMES, *De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil: 1868-1939*, Barcelona, Eds. 62, 1987, p. 57 i sg.

26 Pel que sabem fins ara, Mañé va dirigir *La Época* només cinc dies. El número del 5 d'octubre de 1863 anuncia en una gasetilla que «La dirección y la redacción política de la *Época* correrán en adelante a cargo de personas casi todas distintas de las que hasta hoy desempeñaron esta difícil y honrosa tarea», però no s'especifica el nom del nou director. Més endavant, en una altra gasetilla de la mateixa pàgina, s'explica que «conociéndose y estimándose ya de antiguo los Sres. Coello y Mañé y Flaquer, el primero había deseado confiarle la amplia dirección de su periódico». El número del 9 d'octubre publica una carta firmada per Mañé, José Selgás i Guillermo Forteza en que «los abajo firmados» anuncien que «cesamos en la dirección y redacción de la *Época*».

27 José-Carlos MAINER, *La edad de plata (1902-1931). Ensayo de interpretación de un proceso cultural*, Barcelona, Cátedra, 1983, p. 60-63.

a Europa.²⁸ El *Diario* va esdevenir una «càtedra oficiosa»²⁹ dels autors que formulaven el pensament, des de la política fins a l'estètica, de la burgesia catalana.

La biografia de Mañé és la d'un provincià ambiciós, amb pocs coneixements però molta tenacitat, que va saber substituir amb el treball i la constància allò que els seus escassos estudis no li havien donat. Mañé tingué molt clara la superioritat intel·lectual dels mestres de la generació anterior com Milà, o com Piferrer, que li va encarregar articles per al diari *La Discusión*³⁰ i li va donar una de les seves primeres feines com a substitut seu a les classes de l'Institut de secundària de Barcelona;³¹ i també va reconèixer la vàlua dels seus coetanis, com Coll i Vehí, que esdevindria un conegut autor de manuals de retòrica.

Maragall al *Diario*

L'entrada de Maragall al *Diario* va ser força plàcida: no sé si la perspicàcia de Mañé li va permetre preveure els conflictes que acabarien sorgint quan ell morís.³² Maragall en va narrar les primeres trobades en un seguit de cartes d'octubre de 1890 al seu amic Roura,³³ on li dóna la seva impressió quan li presenten:

[...] a l'oracle de la burgesia barcelonina, a la personificació del modo de pensar dels senyors de la Rambla, a l'home que cada diumenge fa pensar i parlar de política a tanta gent que no se'n recorden en tota la setmana (a no ser que sobrevingui alguna «huelga») i que el diumenge amb camisa neta i planxada i barba afeitada de fresc, s'assenten una hora més tard a pendre xocolata i no s'aixequen que no hagin llegit aquell parell de planes que acaben sempre amb allò de «esta es la consecuencia de nuestros liberales», o bé: «arrojar la cara importa que el espejo no hay porqué».

I segueix un retrat del personatge:

[...] he distingit a l'entrar un bulto humà alt encorbat (estava d'esquena a la porta) mig embolicat en una manta que li penjava un bon tros, i amb estrenyacaps; s'ha girat assentant-se en lo racó més fosch: jo distingia sols una barba de malalt, grisa [...] des del recó més fosch la barba grisa se queixava d'un costipat... d'una afeció als ulls... parlava d'un presidari que li havia ensenyat taquigrafia... però tot això trencat, dit breument, amb grans pauses embarassoses entre mig, silencis penosos entre quatre personas reservades en aquella atmósfera més que tèbia i pesanta d'olors de medicines; del racó fosch ha sortit una mà descarnada, jo l'he tocada i me n'he anat.

28 J. VICENS VIVES, *Industrials i polítics*, op. cit., p. 387.

29 Joan-Lluís MARFANY, «La "Renaixença" i la "invenció de la literatura española"», *Els Marges*, núm. 100, primavera de 2013, p. 104.

30 M. CASAS NADAL, op. cit., p. 8.

31 OC I, p. 885.

32 L. QUINTANA TRIAS, «Joan Maragall i el *Diari de Barcelona*», *L'Avenç*, núm. 145, febrer de 1991, p. 8-13.

33 OC I, p. 1100-1101.

Per acabar de fer-nos-en una idea, pot ajudar una descripció gairebé balzaquiana del despatx de casa seva (prolongació del despatx del diari), feta també per Maragall:

Continuo la carta a can Mañé, tenint enfront meu, a l'altra banda del quarto, junt a l'hermèticament tancat balcó (amb biombo de vidre, contrafort, persiana, etc.) en Lloret. [Hi ha] biombos i *portiers* davant de totes les portes, les parets cobertes de llibres, o de quadros (Shakespeare, Balmes, el general Cotoner, un busto en fang de la Reina, un quadro amb una branca de l'arbre de Guernica, un retrat del bisbe Urquinaona).³⁴

Portiers era el nom que rebien els pesats cortinatges que penjaven davant les portes i les finestres per tal d'evitar, junt amb els *biombos*, els corrents d'aire, un dels malsons de les incòmodes cases de la Barcelona de l'època. L'ambient és claustrofòbic i malaltís: Mañé tenia terror als constipats i a les pulmonies; les cartes de Mañé a Maragall són, entre d'altres coses, un repertori variat de manies hipocondríiques. Tota la vida es va queixar de tenir mala salut (tenia un hemoptisi, que li provocava vòmits de sang)³⁵ però va arribar gairebé als vuitanta anys, una xifra considerable a l'època. En aquesta descripció són importants els retrats perquè també retraten el seu propietari: monarquia isabelina (bust de la Reina) i provincianisme moderat (Balmes), però ferm en la defensa dels furs (Guernica) i, contra la intransigència religiosa dels carlins i les seves vel·leïtats guerreres, un militar liberal (Cotoner) i un bisbe vaticanista (Urquinaona).

El cert és que, fora d'aquells fidels lectors, tan ben caricaturitzats per Maragall, la imatge que el públic tenia de Mañé era la d'un missaire especialment reaccionari, reforçada pels caricaturistes de l'època que treien profit de les seves excentricitats. Oller, per exemple, es va indignar quan li van oferir publicar *La febre d'or* en una col·lecció «baix la direcció de don Joan Mañé y Flaquer i don Francisco Miquel i Badia [crític d'art i literatura al *Diario*], lo qual equivalia a dir que es tractava d'una publicació neocatòlica militant, o, si es vol més clar, d'obres anodines per l'ús especial de sagristans, capellans de missa i olla, lluísets i filles de Maria».³⁶

Aquesta imatge, ben poc engrescadora, obliga a preguntar-se què hi deuria veure Maragall. Una hipòtesi és que, d'entrada, va solucionar-li un problema: havia rebutjat treballar a la fàbrica del seu pare; a canvi, s'havia compromès a fer la carrera de Dret, però, un cop acabats els estudis, la feina de passant, tràmit obligat abans d'establir-se com a advocat, l'avorria; aleshores, l'oferta de Mañé li permetia ajornar el moment en què hauria de prendre un compromís professional seriós. A mesura que va avançar la col·laboració, Maragall es va deixar seduir pel personatge, en un procés que no hauríem d'interpretar com un acte de submissió ni d'abandonament d'uns ideals. No només perquè, com veurem, els seus ideals, especialment en el pla polític, eren aleshores més aviat estantissos, sinó perquè ell sabé trobar en la figura de Mañé el que els seus contemporanis no veieren i que ara, amb més perspectiva, podem entendre. Margarida Casacuberta ha remarcat tres observacions que Maragall, en la biografia que hem esmentat, fa sobre Mañé i que «es corresponen significativament amb la circumstància maragallia-

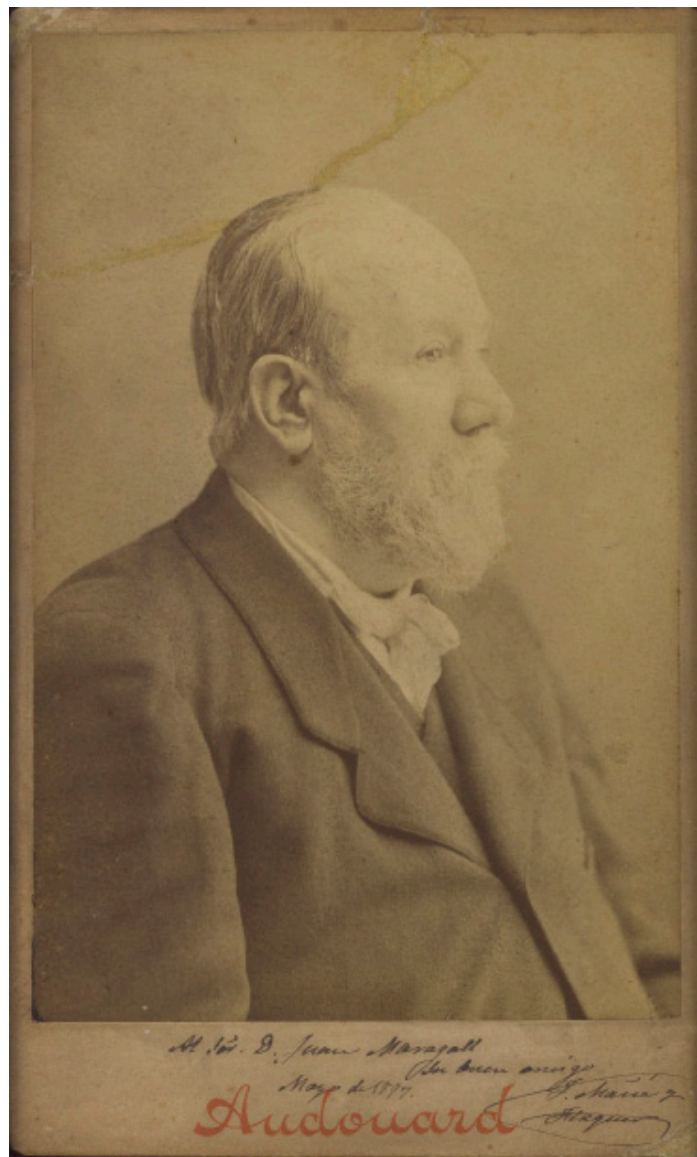
34 Carta a Roura del 27 d'abril de 1894 dins OC I, p. 1113.

35 J. BOU, «Entrevista d'una amistat», *op. cit.*

36 N. OLLER, *op. cit.*, p. 131.

na»: 1) «un determinat model d'intel·lectual», 2) «el desengany de la política», entesa com a política de partit, i 3) «la desconfiança en el públic i [aquí Casacuberta cita Maragall] “en les nostres classes mitges”». ³⁷ Tot i que només ens centrarem en la qüestió del catalanisme, caldrà tenir sempre presents aquestes tres observacions.

Retrat de Joan Mañé y Flaquer dedicat a Joan Maragall. Arxiu Joan Maragall

37 M. CASACUBERTA, *op. cit.*, p. 223.

Regionalisme i industrialització

Si tornem a veure Mañé des de la perspectiva dels seus contemporanis, no ens ha d'estranyar que la nova feina de Maragall amb un amo tan especial esverés els seus amics. Maragall, en una de les cartes a Roura d'aquell octubre de 1890, el tranquil·litza:

De moment la cosa no em va agradar per la falta d'afinitat entre les meves idees i les del *Diari*; però ben pensat vaig trobar que en quan a tenir idees, allò que se'n diu idees, jo no en tinc gaires, i que lo mateix *Diari* no es podia ben assegurar que en tingués massa; queden l'olor de ranci d'aquella Redacció, però jun s'ha de fer a tantes menes d'olors en aquest món!³⁸

Això no és cert, i sembla que aquí hi pesa més el cinisme que la ingenuïtat. Perquè el Maragall de 1890 tenia una ideologia clara tot i que no gaire consistent: només cal que llegim les notes autobiogràfiques que havia escrit cinc anys abans i la correspondència del moment, on reflexiona sobre les seves inquietuds estètiques, la seva crisi religiosa i el seu desinterès pels conflictes polítics i socials, que mira des d'una perspectiva aristocratitzant. Es pot comprovar en les cartes que, pocs mesos abans de la seva trobada amb Mañé, escrivia el maig de 1890, arran dels greus enfrontaments causats per la celebració del primer de maig: «m'emprenya la insistència de la plebe, que destorba, desentona, preocupa, priva de pensar i, t'ho confesso, estic pel despotisme il·lustrat».³⁹

Pel que fa al *Diario*, com acabem de veure, tampoc se'l pot acusar d'indefinició ideològica. El que potser no quedava clar a l'època era el paper que jugava Mañé dins del catalanisme. Bou i Ros afirma amb contundència: «Mañé i Flaquer va ser un dels principals exponents del procés de consolidació de la consciència nacional catalana».⁴⁰ Termes i Colomines el consideren representant d'un «regionalisme i/o catalanisme anti-liberal».⁴¹ Són reformulacions de la proposta de Vicens, que haurien sorprès no només els catalanistes del moment sinó el mateix Mañé, però, amb algunes matisacions, crec que se sostenen, i em sembla que Maragall pot ajudar-nos a entendre-ho.

Calen matisacions perquè Mañé sempre va tenir clar que el catalanisme que proposava Prat de la Riba no era el seu, però és indubtable que aquesta qüestió li interessava. Mañé va participar activament en «la creixent reacció catalana a l'intens procés de "nacionalització" espanyola i de centralització de l'època moderada».⁴² De fet, és una reacció contra un determinat projecte de nacionalització que inclou alhora una proposta alternativa, com observa Fontana a propòsit d'uns articles que Mañé va publicar el novembre i desembre de 1856 al diari madrileny *El Criterio*: «Allò que Mañé y Flaquer proposava era un programa modernitzador de nacionalització espanyola, tal com la burgesia catalana l'anava reclamant des de 1808, per reemplaçar la submissió a la monarquia assegurada pel poder militar, que era un plantejament encara de l'antic règim».⁴³ En aquest programa nacionalitzador, la participació dels autors

38 OC I, p. 1100-1101.

39 OC I, p. 1097.

40 J. BOU, «Joan Mañé i Flaquer i el discurs conservador català», *op. cit.*, p. 76.

41 J. TERMES i Agustí COLOMINES, *Patriotes i resistents: història del primer catalanisme*, Barcelona, Base, 2003, p. 193.

42 J. M. DOMINGO, *op. cit.*, p. 37.

43 Josep FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona, Eds. 62, 1988, p. 329.

catalans (periodistes, universitaris, escriptors...) va ser important; Marfany ho ha exemplificat en el cas de la «invenció» de la literatura espanyola.⁴⁴

Si acceptem que aquesta és l'època en què s'estava elaborant el «nation building» dels Estats europeus,⁴⁵ podria plantejar-se la hipòtesi que el que proposaven Mañé i altres membres de la seva generació era una «nacionalització alternativa», que acabaria fracassant. Aleshores podríem emmarcar gran part de l'obra de Mañé dins del debat causat per les «deficiencias del Estado liberal español entre 1843 y 1873», tal com les defineix Navarra Ordoño i que ell concreta en quatre processos: 1) «el definitivo triunfo del liberalismo español se dio tras una sangrienta guerra civil», 2) «el Estado fue dirigido desde un primer momento por los sectores militares y políticos más conservadores», 3) «la acción gubernativa de los liberales estuvo fuertemente vinculada a intereses agrarios y dirigidas por camarillas muy temerosas del despliegue de la industrialización» i 4) «la frecuencia de conflictos bélicos interiores originó una notoria falta de civilismo por parte de la población española».⁴⁶ No és una enumeració exhaustiva i probablement no és equilibrada, però és útil perquè permet definir la posició de Mañé en quatre punts: 1) oposició al carlisme; 2) oposició al centralisme; 3) defensa de la industrialització; i 4) defensa del debat polític, a través d'un periodisme modern, entès com a plataforma de la discussió ideològica i no com a portaveu del govern o de l'oposició. Pot resultar paradoxal que tot plegat es pugui fer compatible amb una postura extremament conservadora, però l'actitud de Mañé no és deshonest.

Mañé volia contribuir a la definició ideològica de la nació espanyola i era conscient de la dificultat de construir un Estat a partir de la diversitat, com diu a les *Cartas provinciales dirigidas a D. Antonio Cánovas del Castillo*:

[...] España, donde existen diversidades de raza, de clima, de temperamento y de costumbres, que ni se pueden abandonar por completo a sus naturales tendencias, ni sería prudente desconocerlos hasta el punto de querer anularlas bajo el peso abrumador de una centralización excesiva.⁴⁷

Però en cap moment es va deixar atreure per la temptació cantonalista, com observa a l'article XIII de la serie «El catalanismo»: «la nación española, a la cual queremos y debemos permanecer fieles siempre todos los que sentimos horror a la idea de que nuestra Cataluña pudiera descender, como castigo de sus locuras, a la categoría de un departamento francés».⁴⁸

44 J.L. MARFANY, «La "Renaixença" i la "invenció de la literatura espanyola"», *op. cit.*, p. 103 (i p. 104 sobre la participació de Mañé). El terme «invenció» és de José-Carlos Mainer.

45 Benedict R. O'G ANDERSON, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, London - New York, Verso, 2006, p. 194.

46 Andreu NAVARRA ORDOÑO, *La región sospechosa. La dialéctica hispanocatalana entre 1875 y 1939*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2012, p. 17.

47 J. MAÑÉ Y FLAQUER, *Cartas provinciales dirigidas a D. Antonio Cánovas del Castillo y publicadas en el «Diario de Barcelona»*, Barcelona, Imprenta de Jaime Jepús, 1875, p. 19.

48 ID., «El catalanismo XIII», *Diario de Barcelona*, 17 de novembre de 1878. Aquests articles es poden trobar en un recull factici: ID., *Artículos dominicales*, Barcelona, [Diario de Barcelona], 1884.

De fet, Mañé va professar sempre un gran respecte per Madrid, pel seu sentit d'Estat i per la seva potència intel·lectual; probablement, va ser un dels que va empènyer Maragall a viatjar-hi, a l'octubre de 1900. Un cop Maragall s'hi hagué instal·lat, Mañé, a més de fer-li mil recomanacions sobre els perills per a la salut,⁴⁹ li va recomanar que n'aprofités tot el que pogués: «al fin y al cabo ahí se reúnen las inteligencias que sobresalen en España, y a pesar de todos sus defectos, se respira una atmósfera de inteligencia que no se encuentra en nuestra casa, cada día más decadente, digan lo que digan los catalanistas».⁵⁰

Només dins de la nació espanyola, doncs, Catalunya pot evitar la pitjor desgràcia: el localisme, la manca de visió d'Estat, la província francesa. Perquè la idea política de Mañé consisteix en una mena d'autonomisme on cada regió mantingui les seves tradicions però integrada en una forta visió d'Estat. Aquí trobem el rebuig al jacobinisme francès, que és una de les seves dèries (el centralisme «malsano, deformante y esterilizador», diu en una de les seves correspondències des d'Itàlia, del 4 d'agost de 1865),⁵¹ i el desig de fonamentar la nació espanyola en el respecte del monarca a les situacions locals, amb la «voluntat d'aconseguir un model polític oposat a la centralització uniformitzadora i respectuós amb la personalitat catalana».⁵² De manera semblant a Víctor Balaguer quan vol recuperar l'esperit de la Corona d'Aragó,⁵³ Mañé proposa també tornar al pacte entre el monarca i els ciutadans:

[...] sin ser nuestros antepasados insolentes ni groseros con los Reyes, al contrario, tratándolos con la mayor consideración, sabían hacer respetar sus derechos. Díganlo los catalanes que lograron de Pedro el Grande el *Recognoverunt proceres* y dígalo la conducta de Fivaller con D. Fernando de Antequera.⁵⁴

La idea del pacte entre nacions que ha de ser l'Estat, i que d'alguna manera Espanya no ha sabut respectar, es troba contínuament en la seva obra: la referència són els furs vascos, que perillen amb l'Estat liberal.⁵⁵ En un seguit d'articles publicats entre desembre de 1875 i gener de 1876, i reunits sota el títol *La paz y los fueros*, reconeix que el seu exemple ja no es pot aplicar a Catalunya: «También un día Cataluña, unida voluntariamente a Castilla con el pacto de que serían respetadas sus libertades, se vio privada violentamente de ellas». Aquestes maniobres provoquen la desconfiança entre els pobles, i tot i que, segons Mañé, en el cas de Catalunya aquesta desconfiança estava superada, quedava un pòsit: «Y ¿qué significaba entre nosotros, y hasta tiempos no muy lejanos, la palabra “castellano”? Significaba opresor, espía, malvado, agente de tiranía».⁵⁶ Mañé no era cap ingenu, encara que manifestacions com

49 «Cúidese V. mucho, pues, fuera de casa, un solo catarro es una contrariedad, y no se olvide que los catarros de Madrid suelen degenerar en pulmonías»; carta del 24 d'octubre de 1900.

50 Carta del 15 d'octubre de 1900.

51 Cito els articles sobre Itàlia a partir de l'edició de M. CASAS, *op. cit.*, p. 22.

52 Pere ANGUERA, «Joan Mañé y Flaquer: llengua i regionalisme», dins *L'Estat-nació i el conflicte regional*, *op. cit.*, p. 227-255 (cit., p. 234).

53 Ramon GRAU FERNÁNDEZ, «Les coordenades historiogràfiques de Víctor Balaguer», dins *Víctor Balaguer i el seu temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 43-68; Isabel María PASCUAL SASTRE, *La Italia del Risorgimento y la España del sexenio democrático (1868-1874)*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2001, p. 37.

54 J. MAÑÉ Y FLAQUER, *El Regionalismo*, Barcelona, Imprenta barcelonesa, 1887 [2a ed.], p. 50.

55 ID., *El oasis. Viaje al país de los fueros*, Barcelona, Impr. de Jaime Jepús Roviralta, 1878-1880. El debat sobre els furs es va fer especialment intens durant la tercera carlinada: vg. Lluís Ferran TOLEDANO I GONZÁLEZ, *Carlins i catalanisme. La defensa dels furs catalans i de la religió a la darrera carlinada (1868-1875)*, Sant Vicenç de Castellet, Farell, 2002 (esp., cap. 7).

56 J. MAÑÉ Y FLAQUER, *La paz y los fueros*, Barcelona, Imprenta de Jaime Jepús, 1876, p. 28 i 30.

aquestes ens ho puguin fer pensar, i era molt conscient de l'abast de les seves paraules. Cal encara un estudi aprofundit de la seva obra per saber fins a quin punt la defensa de l'Estat espanyol es basava en el convenciment de les seves potencials bondats i quant hi pesava la por de les represàlies que ocasionaria una dissidència.

A l'hora de formar part de la «nación española», hi havia diferències i matisos, que aquests autors s'esforçaven a subratllar, i que els seus adversaris, especialment des de Madrid, procuraven difuminar, titllant-los tots de «separatistas». Joan Cortada, per exemple, el 1858 proclamava que «los catalanes, como súbditos a la corona de España, consideran a los demás españoles como a hermanos, y su único anhelo es ver grande y poderosa la patria común»⁵⁷. És també el cas de Víctor Balaguer i la seva «obsessió de bastir l'Espanya liberal des de baix, a imatge del *federalisme* d'una mitificada Corona d'Aragó medieval»⁵⁸ per això va plantejar denominar els carrers del nou nat Eixample de Barcelona des d'una perspectiva alhora catalana i espanyola, que no sempre va ser entesa.⁵⁹ També és cert que Balaguer es trobava sovint al límit del «separatismo», en una ambigüitat causada sovint per la seva intemperància, sovint per una incapacitat per als matisos que indignava Mañé. Rossend Arqués recorda que Balaguer, quan va reeditar el seu poema «La dama del Rat Penat» (1865) a *Poesies* (1882), va haver d'afegir una nota on «va voler precisar que era impossible interpretar en un sentit independentista els versos»,⁶⁰ precisament perquè, des de 1868, els polítics de la seva corda estaven intervenint amb força en la política de l'Estat. Es pot contrastar aquesta postura amb la que, des de València, mantenien autors com Llobart o Llorente, que «no paren de recalcar, en contra de l'ambigüitat del Trobador de Montserrat, la importància primordial de la "unitat" d'Espanya».⁶¹ Una proposta més radical va ser la d'Almirall; però fins i tot en el seu federalisme hi havia la proposta de «conservar la unitat espanyola amb la federació».⁶² És precisament el fracàs de les seves propostes i «el buit deixat per l'escombrada d'aquella generació [Almirall, Verdager, Guimerà]» el que va donar lloc al «primer projecte de política nacionalista explícit»,⁶³ del qual Mañé se sentiria enterament exclòs.

Els conflictes i les ambigüitats es reflecteixen especialment en la necessitat de fer compatibles, en termes herderians, dues nacions dins d'un Estat, en el sentit que, per a Herder l'Estat és una construcció artificial i la nació és natural; atès que «cada nación es un pueblo, teniendo su propia forma, y también su propia lengua»,⁶⁴ un Estat amb més d'una llengua i/o poble i/o nació és difícil de teoritzar. Segons Stewart King, alguns autors renaixentistes van trobar la resposta precisament en la distinció de Herder entre «Estat» i «nació», tot substituint aquesta dualitat per la de «nació / pàtria».⁶⁵ Ja hem vist els es-

57 Citat per A. NAVARRA ORDOÑO, *La región*, op. cit., p. 23.

58 J. M. FRADERA, «Visibilitat i invisibilitat de Víctor Balaguer», op. cit., p. 20.

59 L. QUINTANA TRIAS, «Una proposta historiogràfica en pedra: "Las calles de Barcelona" de Víctor Balaguer», dins *L'escriptor i la seva imatge*, op. cit., p. 34-61; ID., «Terme i concepte de modernitat en Balaguer i els seus contemporanis: alguns exemples», dins *Concepcions i discursos*, op. cit., p. 33-42.

60 Rossend ARQUÉS, «La Morta-Viva: gènesi, tradició i funció d'una al·legoria de la Renaixença de la llengua catalana i de Catalunya», *Anuari Verdager*, núm. 3, 1988, p. 31-76 (cit., p. 43).

61 *Ibid.*, p. 49.

62 Josep PICH I MITJANS, «Valentí Almirall i Llozer (1841-1904), dirigent federalista i patriarca del catalanisme», *Afers*, vol. XIX, núm. 48, 2004, p. 405-418 (cit., p. 419).

63 J. M. FRADERA, «L'intel·lectual abans de l'intel·lectual», op. cit., p. 92.

64 Cito per Stewart KING, *Escribir la catalanidad. Lengua e identidades culturales en la narrativa contemporánea de Cataluña*, Woodbridge, Tamesis, 2005, p. 13.

65 *Ibid.* p. 29.

forços de Mañé per fer compatibles l'Estat i la regió, les lleis comunes i, alhora, el respecte pels furs; en qualsevol cas aquestes maniobres no sempre quedaven clares, i veurem com Maragall intenta trobar el camí entre termes com «Estat / pàtria / regió / poble», etc. sense sortir-se'n del tot.

Sigui com sigui, el «nation building» espanyol finalment va acabar rebutjant totes aquestes propostes i es va consolidar amb les aportacions d'altres ideòlegs, provinents sobretot dels centres intel·lectuals de Madrid (si és que el terme «intel·lectual» és vàlid en aquests anys), que acabarien imposant la identificació entre Estat i nació espanyols, i llengua castellana. De fet, gran part de l'obra de Mañé s'entén sobretot si s'inscriu en aquest debat, en què fins i tot propostes tan moderades com les seves van ser derrotades. Un d'aquests ideòlegs és Gaspar Núñez de Arce, i un bon exemple de les seves propostes i de la desconfiança que li provocaven les alternatives que li arribaven de Catalunya el trobem en el discurs que va pronunciar el 1886.⁶⁶ Núñez inevitablement contrasta el castellà («el habla oficial de la nación a que se pertenece, y que no por caprichosa voluntad de los hombres, sino por causas mucho más altas, ha llegado a alcanzar la perfección, la universalidad y el predominio que las lenguas y los dialectos provinciales no han podido conseguir») amb el català; demostra estar al corrent de la literatura catalana i cita Soler, Guimerà, Oller, Vidal i Valenciano, Sardà, Yxart, Aguiló, Balaguer, Collell i Verdaguer, però no es pot estar de denunciar-la: «aplausos nada más merecería [aquesta literatura], si no circulara en el raudal de sus obras, salvo honrosas excepciones, el veneno del exclusivismo, o más bien, una desembozada aversión a las cosas de Castilla». Tot plegat el du a distingir entre bons i mals regionalismes: «sólamente en Cataluña, o hablando con exactitud, en Barcelona [...] germina el regionalismo intransigente».⁶⁷ Previsiblement, això va provocar reaccions: Narcís Oller, per exemple, reproduïx a les seves memòries una carta del 15 de novembre de 1886 que li envia Pardo Bazán on aquesta, potser davant els comentaris que li ha fet Oller sobre el discurs de Núñez, contesta:

Núñez de Arce no estuvo oportuno en la forma, ni revela estudio profundo ni detenido del asunto, ni acaso eligió bien el momento, ni quizá anduvo acorde consigo mismo, pues creo que ya llevaba hechas otras declaraciones contrarias a las actuales; pero yo [...] estoy conforme, es ocioso decirlo, con el fondo de su discurso.⁶⁸

Mañé va contestar a Núñez en forma de cartes publicades al *Diario*, recollides al ja esmentat *El regionalismo*,⁶⁹ i en la seva rèplica va directament als arguments de fons:

¿Existe el regionalismo como cosa formal en España? V. aparenta creer que no y sus obras están en contradicción con sus palabras [...] Sí: el regionalismo existe no sólo en Barcelona, como V. supone, sino en toda España, y en Madrid más que en ninguna otra parte [...] No hay villa, ni ciudad, ni provincia que goce de

66 Gaspar NÚÑEZ DE ARCE, *Discurso leído por D. Gaspar Núñez de Arce el día 8 de noviembre de 1886 en el Ateneo Científico y Literario de Madrid con motivo de la apertura de sus catedras*, Madrid, Est. tip. Sucesores de Rivadeneyra, 1886.

67 *Ibid.*, p. 10, 14 i 22.

68 N. OLLER, *Memòries*, op. cit., p. 308.

69 J. MAÑÉ Y FLAQUER, *El Regionalismo*, op. cit. La de 1887 és una «segunda edición»; imagino que la primera és *Ligeras reflexiones al discurso del Sr. Núñez de Arce* (Madrid, Suc. de Rivadeneyra, 1886) que no he consultat. El capítol 17 «¿Es un peligro el federalismo?» està firmat el dia 28 de març de 1887 i va destinat específicament al llibre.

más privilegios que Madrid, que los defienda con más empeño, que procure aumentarlos con mayor afán, que más se irrite contra los que tratan de disputárselos, pareciéndole muy natural esa ley de excepción que vive.⁷⁰

Respecte a les acusacions contra la literatura catalana, en denuncia els estereotips: «su discurso [...] no contiene ningún cargo contra Cataluña que no haya sido formulado antes en las discusiones de aquella asociación de modestos comerciantes [el Círculo de la Unión Mercantil]». I entre aquells «cargos» cita «que la literatura catalana no tiene más objeto ni más razón de ser que mantener el odio de nuestro pueblo contra el resto de España, y particularmente contra Madrid». Pel que fa a les preocupacions sobre la unitat d'Espanya, Mañé prefereix burlar-se'n: «apenas estornuda un catalán ya ven amenazada la unidad nacional. ¡Dichosa unidad! ¿Cuándo la declararán estos señores definitivamente afirmada?». Però Mañé sabia que el debat era un altre: el que es plantejava entre el model industrial i el model agrari, camuflat darrere el debat proteccionista i lliurecanvista, que s'havia manifestat de manera especialment violenta a propòsit del tractat de comerç amb França l'abril de 1882.⁷¹ El seu comentari, llegit avui, produeix certa malenconia:

Cada vez que se trata de despellejarnos sacrificando nuestra industria a alguna nación extranjera, se pasea por las calles de Madrid la tarasca del nacionalismo catalán a fin de hacernos sospechosos al resto de España y disponer los ánimos contra nosotros. Logrado el objeto [...] la tarasca se retira a los sótanos de la Unión Mercantil, esperando la ocasión de otro tratado de comercio para pasear este símbolo del amor patrio, que consiste en agotar todas las fuerzas de la producción nacional en beneficio de las industrias extranjeras y de algunos egoístas vecinos de Madrid. Y si no, note V. cómo, después de aprobado el tratado, calma por encanto la tempestad, cesan los peligros para la unidad nacional y dejan de ser una amenaza para la integridad de la patria los Juegos Florales, el *Centre Català*, las comedias de Pitarra y las *barretinas*.⁷²

La discussió entre Mañé i Núñez de Arce també és interessant perquè permet trobar-hi alguns de les línies fonamentals del catalanisme de Maragall, i més enllà. Recordem que Mañé era un reaccionari de pedra picada: estava en contra del sufragi universal,⁷³ que considerava producte de «la soberanía individual, que es la fuente del derecho revolucionario, padre legítimo del comunismo y de la anarquía [sic] de Proudhon».⁷⁴ Alhora, proposava un programa antiparlamentari: «para recobrar la dignidad y la libertad perdidas, [els regionalistes] vuelven la vista al regionalismo y al corporativismo y combaten con fe y perseverancia el cosmopolitismo, el libre-cambismo y el parlamentarismo, que son sus enemigos».⁷⁵ Aquestes opinions ens poden semblar impròpies d'un home del segle XIX; per als seus contemporanis, en canvi, no deixava de ser «representante de la escuela liberal conservadora del Principado».⁷⁶

70 *Ibid.*, p. 8-9. Sobre aquesta rèplica vg. també J. TERMES, *op. cit.*, p. 80-81. Alguns autors opinen que és alhora una rèplica a Almirall, per ex., J. PICH I MITJANS, *op. cit.*, p. 416 (tot i que Termes proposa «matisar aquesta afirmació»).

71 Per a un seguiment d'aquesta qüestió, i especialment de la intervenció de Víctor Balaguer, vg. Joan PALOMAS I MONCHOLÍ, *Víctor Balaguer. Renaixença, Revolució i Progrés*, Vilanova i la Geltrú, El cep i la nansa, 2004, p. 489.

72 J. MAÑÉ Y FLAQUER, *El Regionalismo*, *op. cit.*, p. 35.

73 Discrepo aquí de J. BOU, «Joan Mañé...», *op. cit.*, p. 147.

74 J. MAÑÉ Y FLAQUER, *Cartas provinciales*, *op. cit.*, p. 82.

75 *Ibid.*

76 Francisco M. TUBINO, *Historia del renacimiento literario, contemporáneo, en Cataluña, Baleares y Valencia*, Madrid, Imprenta y Fundación de M. Tello, 1880, p. 224.

En quin sentit, doncs, diem que Mañé va influir en Maragall? Reprenem l'observació de Casacuberta sobre el model d'intel·lectual que el primer havia aportat al segon: l'esmentat article de Fradera ja ha apuntat les dificultats d'aplicar el terme «intel·lectual» a la generació de Mañé,⁷⁷ però és difícil en el seu cas concret perquè ell, com hem vist en la seva biografia, havia fet, de l'opinió política, el seu ofici i no pas una activitat sobrevinguda a la seva professió d'escriptor. Maragall, a qui correspon el terme de ple, troba però en el periodisme de Mañé unes directrius –com ara la independència de criteri i la necessitat de fonamentar els seus comentaris en observacions tretes de la vida quotidiana o d'estudis rigorosos. Durant la seva primera estada al *Diario* (1893-1906), la necessitat, no gaire engrescadora, d'haver de fer ressenyes a partir d'un material molt poc atractiu, normalment llibres especialitzats (història, geografia, dret administratiu...) que devien arribar a la Redacció i que els hi devia passar Mañé, li van donar ocasió, paradoxalment, d'anar desenvolupant un pensament original. Així, un dels seus primers articles, que és alhora una de les seves primeres reflexions sobre regionalisme,⁷⁸ no prenia per excusa cap dels debats partidistes del moment, sinó que es presentava com una ressenya d'un treball tècnic: Maragall hi considerava el regionalisme «una nota eminentemente moderna en el movimiento sociológico de este fin de siglo».⁷⁹

Inevitablement, la ideologia conservadora de Mañé traspuava arreu; així, una crisi política italiana li mostrava com a inevitables els règims autoritaris: «El pueblo cree ser potente cuando no es más que fecundo [...] el pueblo irá indefinitivamente dándose nuevos dueños que arrojen a los antiguos».⁸⁰ L'entusiasme patriòtic li provocava un evident escepticisme: «El señor Romaní, ya lo hemos dicho, quiere mucho a su patria catalana; y este amor, [...] a unos les lleva a vehementes aspiraciones de cambios radicalísimos, y a otros a líricas y tremendas desesperaciones».⁸¹ Maragall, però, en aquests primers anys no tenia la preparació teòrica de Mañé, i de vegades en les seves apreciacions hi havia una certa confusió; observem per exemple el següent passatge en què intenta intervenir en el debat entre Estat – nació – regió, amb un seguit de distincions que no queden tampoc finalment gens clares, malgrat apel·lar a l'autoritat del seu mestre:

[...] cuando se trata de nacionalidades distintas que viven más o menos asimiladas dentro de un Estado político unitario, entonces llamar regiones a los territorios respectivamente ocupados por cada una de estas nacionalidades, y regionalismo al movimiento diferencial de cada una de ellas, lo consideramos expuesto a falsear toda la teoría que sobre esta suposición se funde. En este caso vale más llamar nacionalismo aquel fenómeno en general, y con el nombre particular de cada nacionalidad el que a la misma se refiera. Ahora, si por regionalismo se entiende, como lo definió nuestro director y querido maestro señor Mañé y Flaquer en su obra sobre el mismo: «la legítima aspiración de los pueblos a vivir según las leyes de su existencia

77 J. M. FRADERA, «L'intel·lectual abans de l'intel·lectual...», *op. cit.* Sobre l'intel·lectual com a figura lligada amb l'escriptor, vg. també Jordi CASTELLANOS, «Escriptors i intel·lectuals en la literatura catalana» dins *L'escriptor i la seva imatge*, *op. cit.*, p. 5-9.

78 J. MARAGALL, «La vida regional», *Diario de Barcelona*, 4 de març de 1893.

79 OC II, p. 347. L'obra ressenyada és d'Alfredo BRAÑAS, *La crisis económica en la época presente y la descentralización regional: discurso leído en el solemne acto de la apertura del curso académico de 1892-1893*, Santiago, Imprenta de José M. Parcedes, 1892.

80 J. MARAGALL, «Crispi, el dictador», *Diario de Barcelona*, 3 de febrer de 1894, dins OC II, p. 418.

81 ID., «¿Nuestro derecho?» *Diario de Barcelona*, 9 de juny de 1894. En aquest cas, el llibre ressenyat era de Francesc ROMANÍ i PUIGDENGOLAS, *Concordancia del artículo 5º de la Ley de Bases de 11 de Mayo de 1888 con el artículo 12 del Código Civil español y sus anexos y refutación*, Barcelona, Impr. de Henrich y Comp., 1894.

social» (definición que, entre otras, cita el señor Golpe), entonces el concepto de región es hasta cierto punto indiferente para tratar de regionalismo de una manera más general y desembarazada.⁸²

Carlisme i guerra civil

Una qüestió important en l'obra de Mañé i dels seus contemporanis són les guerres carlines, a l'època considerades «guerres civils». Mañé les va poder viure de prop: la primera (1833-1839) va forçar l'emigració de la seva família a Barcelona; tenia vint-i-tres anys quan va començar la segona (1846-1849) i gairebé cinquanta quan va començar la darrera (1872-1876). Mañé es podria considerar (però caldria estudiar-ho més) com un dels líders del front conservador que s'enfronta amb el carlisme:

Les principals polèmiques entre el carlisme i el conservadorisme catalans van tenir com a epicentre la visió que cadascú tenia del paper de l'Església i la Religió en la societat moderna. Unes diferències molt més centrades en el terreny de l'estratègia que no pas en el doctrinal [...] Diferien sobre com establir la nova relació entre l'Estat i la comunitat de fidels.⁸³

Mañé defensava, doncs, les postures més inclinades a la convivència entre l'Estat modern i l'Església,⁸⁴ cosa que el portava a reivindicar la tasca del bisbe Urquinaona i a denunciar «los que presumen de puros entre los puros, los que se presentan como modelos de creyentes y sumisos católicos».⁸⁵ Part de la seva estratègia consistia a presentar el carlisme, especialment la darrera carlinada, com una conseqüència dels «excessos» republicans, però, com ha mostrat Toledano:

L'embranchida del carlisme bèl·lic a Catalunya va ser anterior a la proclamació republicana [...] D'aquesta manera, la tercera guerra a Catalunya no s'ha de veure com una simple reacció al predomini polític republicà, sinó com la suma d'un procés divers i anterior.⁸⁶

Ara bé, el seu rebuig era compatible, com mostra en els esmentats articles de 1875 i 1876, amb la necessitat de reconciliació: «desde el principio de la guerra civil, aconsejamos generosidad y clemencia para los vencidos», però «aún se levantan voces de esta desventurada España que amenaza a nuestros extraviados hermanos del Norte con el bárbaro ¡Vae victis!». I aprofita per tornar a la seva dèria: amb l'excusa de la repressió, «se quiere privar a los vasco-navarros de sus antiguos fueros».⁸⁷

Maragall tenia només setze anys quan acabava la darrera carlinada i provenia d'un àmbit, el dels industrials barcelonins, molt allunyat dels cacics rurals i eventuals «senyors de la guerra». Per a ell el carlisme ja no era una qüestió fonamental, però sí que va poder extreure lliçons per a un altre conflicte

82 J. MARAGALL, «Patria y región II», *Diario de Barcelona*, 23 d'abril de 1897.

83 F. TOLEDANO I GONZÁLEZ, *op. cit.*, p. 47.

84 J. BOU, «Joan Mañé i el *Diari de Barcelona*», *op. cit.*, p. 152.

85 J. MAÑÉ Y FLAQUER, «Pastor y víctima», *Diario de Barcelona*, 9 d'abril de 1883.

86 F. TOLEDANO I GONZÁLEZ, *op. cit.*, p. 26.

87 J. MAÑÉ Y FLAQUER, *La paz y los fueros*, *op. cit.*, p. 7-8.

civil: el suscitat per la qüestió obrera i la seva repressió, les quals ell va veure créixer i esclatar amb violència, i no és improbable que algunes de les seves propostes sobre clemència a propòsit de la repressió posterior a la Setmana Tràgica de 1909 les hagués trobat en aquell reaccionari empredreït.

Maragall, a la seva biografia, esmenta un episodi inesperat en un carca com Mañé: la seva assistència al Congrés de Mechelen/Malines (Bèlgica) de 1863,⁸⁸ on es va formular el catolicisme liberal. El congrés havia estat impulsat per polítics i escriptors catòlics francesos com Jean-Baptiste-Henri Lacordaire i Charles de Montalambert, i el cert és que a l'esmentat inventari de la biblioteca de Mañé hi figuren dues obres de Lacordaire, i fins a cinc de Montalambert. El congrés va acabar tenint problemes amb el Vaticà, i la premsa ultracatólica va llegir el *Syllabus* de Pius IX (1864) com una condemna, entre d'altres, de les idees que hi havien sorgit. Però Mañé no va desistir, i per això a la seva biblioteca trobem obres d'altres assistents com Dupanloup (amb quatre obres), i d'autors lligats amb les seves propostes liberals, com Laveleye, At, Prévost-Paradol, etc.;⁸⁹ tots ells autors que difícilment s'entendrien en la biblioteca d'un reaccionari, si ens limitéssim a presentar-lo com a tal.

Per a Carrillo, les estades de Mañé a Malines portarien a «la adscripció del *Diario de Barcelona*, aunque con criterio propio, en los postulados del catolicismo liberal». Aquesta afirmació pot semblar sorprenent però, segons Carrillo, «esta conexión exterior con los católicos liberales franceses se ha de entender desde lo que se ha dado en denominar la ausencia de un catolicismo liberal español».⁹⁰ Potser trobaríem una explicació en el marc de les guerres civils carlines, que Mañé, possiblement inspirat per Balmes, sabia que s'havien de guanyar no només en el pla militar i polític, sinó en l'ideològic. Així, a l'hora de buscar arguments contra el carlisme, Mañé hauria consultat també el catolicisme liberal, però és una hipòtesi que caldria desenvolupar.

Maragall descriu amb evident entusiasme la descoberta que havia fet Mañé a París de l'obra de Lacordaire i de Montalambert, i aquí, potser més que el biografiat, s'hi implicava el biògraf, perquè Maragall a principis de segle havia desenvolupat un «neoespiritualisme modernista» que l'havia d'abocar a les exploracions religioses del final de la seva vida.⁹¹

Catalanisme

Quan Maragall s'incorporà al periodisme, l'enfocament del catalanisme estava canviant substancialment:

En aquesta dècada de 1885 a 1900 [...] es passà del «España es la nación, Cataluña la patria» de la generació anterior, al «Catalunya és l'única nació i Espanya és només un estat, és a dir, quelcom artificial i prescindible».

88 OC I, p. 892.

89 A propòsit d'aquests autors poc ortodoxos, cal tenir en compte que en les successives edicions de les obres de Maragall no sempre estan ben transcrits; així, At esdevé Att, i Laveleye és transformat en «Laveleza» en l'edició de la Vidua de 1912, i desapareix simplement (per escrúpols ideològics?) a la reedició de l'any següent (1913) i després a la dels Fills i a Selecta.

90 M. CARRILLO, «Juan Mañé y Flaquer y el Primer Congreso de Malinas», *op. cit.*, p. 156 i 158.

91 Ignasi MORETA, *No et facis posar cendra. Pensament i religió en Joan Maragall*, Barcelona, Fragmenta, 2010, p. 199 i sg.

D'acord amb aquesta idea tan peregrina, la idea d'una cultura específica, desenganxada de la general espanyola, connectada directament amb Europa, s'obrí amb efectes mobilitzadors espectaculars.⁹²

Ens trobem per tant amb «l'autèntica transformació del catalanisme en un nacionalisme amb tots els ets i els uts», com la defineix Marfany, transformació que ell situa entre 1898 i 1901 (i que cal contrastar amb l'opinió contrària de Termes i Colomines, que la situen molt abans, en el marc del carlisme i el federalisme).⁹³ En aquesta transformació ideològica s'opera també una transformació estètica; segons Arqués, en l'arraconament de l'obra d'autors com Balaguer i Guimerà cal tenir en compte la «influència decisiva del positivisme en la cultura catalana que pressionava per suprimir aquest tipus de metàfores molt lligades al panteisme romàntic».⁹⁴ No estic tan segur que el canvi es degui al positivisme, però per als autors postromàntics, aquelles metàfores i el que Carner anomenava, precisament oposant-los als de Maragall, «versos victorbalaguerívols»,⁹⁵ eren especialment inadequats per tractar mites que, sovint, eren els mateixos que havien tractat aquells autors.

És difícil de saber si la fermesa de les conviccions expressades per Mañé davant les desqualificacions de Núñez de Arce va acabar impressionant aquest catalanisme que s'estava congriant a finals de segle. Els joves catalanistes no van mostrar mai gaire afecte per Mañé, ni païen bé les seves burles, com les que recull Maragall a la seva biografia: «Voleu anar a les males? On teniu els fusells?».⁹⁶ Les opinions de Mañé sobre els catalanistes són molt més franques en una carta a Maragall del 23 d'octubre de 1900:

V. padece la enfermedad incurable del catalanismo, que reaparece de repente, al primer tropezón que V. da. [...] los carlistas no eran un partido sino una raza, falta en absoluto de sentido político. Lo mismo digo de los catalanistas [...] A la primera impresión, a la segunda, a la tercera desagradable que aquí recibe, trata de hacer independiente a Cataluña, para ponerla bajo la dirección de nuestras eminencias que no han demostrado aptitud alguna para dirigir, ni para organizar, ni para nada [...] Somos una raza de chiquillos vanidosos, que pasamos la vida considerándonos superiores a todo el mundo, sin hacer caso de la realidad que nos desmiente a cada caso.⁹⁷

Mañé, però, no menystenien dirigir-s'hi, com en el seu escrit «A la juventud catalanista», significativament datat a la «Fiesta de San Jorge del año 1897». Dit sigui de passada, poc després de la mort de Mañé, també un dia de Sant Jordi, Maragall va publicar al *Diario* un article, que seria l'últim que escriuria per al *Diario*, on trigaria tres anys a tornar, però això és una altra història.⁹⁸

92 J. M. FRADERA, «L'intel·lectual abans de l'intel·lectual», *op. cit.*, p. 78; J.-L. MARFANY, *La cultura del catalanisme*, Barcelona, Empúries, 1995, p. 28.

93 J.-L. MARFANY, *op. cit.*, p. 28; J. TERMES i A. COLOMINES, *op. cit.*, p. 22.

94 R. ARQUÉS, *op. cit.*, p. 53.

95 Josep CARNER, «Pròleg», dins OC I, p. 36.

96 OC I, p. 903.

97 M. VILANOVA, *op. cit.*, p. 159-160.

98 J. MARAGALL, «San Jorge, patrón de Catalunya», *Diario de Barcelona*, 23 d'abril de 1903; vg. L. QUINTANA TRIAS, «Joan Maragall i el *Diari de Barcelona*», *op. cit.*

«A la juventud catalanista» és la introducció a una recopilació d'articles publicats el 1893 sobre una experiència «regionalista» en què Mañé havia participat, el 1864, en un lloc tan exòtic com... Sarrià! En aquest pròleg es mostra preocupat per la regeneració de Catalunya, i censura la Restauració decadent, a favor de la qual ell tant havia lluitat: «precisa atraernos las simpatías de todas las regiones españolas víctimas, como nosotros, de una política egoísta, corrupta y corruptora». I proposa les receptes del romanticisme conservador:

El remedio de los males que tenemos está en los pueblos más que en los gobiernos: restablezcamos las costumbres, los sentimientos, las tradiciones catalanas en los individuos, en las familias y en los municipios, y habremos recobrado aquella Cataluña por la cual suspiramos.⁹⁹

Potser sí, però allò que feia suspirar els catalanistes, Maragall entre ells, no era el mateix; per això, en la seva biografia sobre Mañé, Maragall se'n distancia clarament. En el seu escrit sobre Sardà (1900), Maragall havia proposat tres etapes en l'evolució del catalanisme:

El catalanisme, que va néixer amb els joves de l'any 40, no fou per ells, com a moviment integral, més que un provincialisme fortament marcat, quina evolució restà obstruïda per les lluites d'idees polítiques generals, pels grans prestigis del Parlament espanyol, i més endavant per les sotragades de la Revolució de Setembre. Un cop acabada aquesta amb la Restauració, aquelles forces i impulsos decaigueren en la pau, i el catalanisme provincialista pogué passar, més despreocupadament, a regionalista: és dir, que compregué que a Espanya hi havia quelcom més que províncies, hi havia regions naturals que, no sols per records i agravis d'història morta, sinó també per caràcter i necessitats d'història viva, eren veritables organismes que necessitaven una constitució política adequada, dintre, per això, de la dita nacionalitat espanyola. Era el temps de la patria grande i les patrias chicas. Després, el catalanisme ha pres, com idea, un caràcter de nacionalisme a part, i, com moviment, per causes que palpiten, un avenç vertiginós; però en Sardà pertany al segon moment de l'evolució.¹⁰⁰

Si Sardà formava part del segon moment, Mañé encara pertanyia al primer:

El catalanisme de Mañé és sempre un fort però mer provincialisme. [E]ncara que en el decurs de l'obra [El regionalismo] no reclama pas gaire menys de lo que per molt temps fou el sol objecte immediat de les nostres reivindicacions (ensenyança primària en català, la nostra llengua admesa en els tribunals i retornada en general a tota dignitat pública, respecte al dret civil català, etc.), la manera de sentir tot això, la música d'aquesta lletra, per dir-ho així, no és pas la mateixa nostra.¹⁰¹

99 J. MAÑÉ Y FLAQUER, *Un Ensayo de regionalismo. Cartas a D. José Pella y Forgas: precedidas de una introducción*, Barcelona, Tip. «L'Avenç», de Massó, Casas & Elias, 1897.

100 OC I, p. 878.

101 OC I, p. 903.

Aquesta oposició és important per entendre els conflictes de Maragall amb el *Diario*, sobretot després de la mort del director, quan tots els matisos que intentava fer Mañé amb el catalanisme van ser substituïts per l'adhesió simple al partit conservador espanyol.

Quan Mañé en els últims anys de la seva vida, veia que el seu regionalisme, que fins i tot li havia costat un exili, quedava arraconat pel nou catalanisme, se'n defensava, presentant-se'n com a precursor. N'hi ha un testimoni patètic a la carta que Maragall envia a Prat de la Riba on li reproduïx un comentari de Mañé en què reivindica el valor d'un «davantal» seu (l'editorial que es publicava a la primera pàgina del diari) del 24 de gener de 1900:

«Jo voldria [Maragall cita literalment Mañé] que els catalanistes, sobretot els de *La Veu*» –sempre us té al cap– «ho sabessin amb quina situació he fet això, jo de quin catalanisme han dubtat tantes vegades! Voldria que ho sabessin que el meu primer, únic i tossut pensament, quan amb prou feines torno al món ni puc pensar en res, ha sigut la defensa del catalanisme».¹⁰²

El davantal de Mañé es referia a la polèmica causada per una pastoral del bisbe Morgades sobre l'ensenyament del Catecisme i la predicació en català, pastoral que havia causat un debat parlamentari, amb les previsibles intervencions anticatalanistes de gent com Romero Robledo.¹⁰³ Mañé contrastava aquesta reacció amb la normalitat amb què, més de trenta anys abans, havia estat acollida una iniciativa del Capità General de Catalunya, el Conde de Chestre, que havia publicat, el 23 de setembre de 1868, un ban sobre la rebel·lió de Topete a Cadis, ban on Chestre «apeló sin escrúpulo ni reparo a la lengua catalana para lograr que sus deseos o sus órdenes llegaran a las últimas capas del pueblo». I oposava aquesta condescendència amb un general que té darrera un exèrcit, a la indignació contra la pastoral de «un pobre obispo que no tiene a sus órdenes más que unos centenares de curas armados sólo de hispos». El comentari de Mañé anava sense firmar i precedit del ban de l'any 1868.¹⁰⁴

Deixant de banda les consideracions sobre el notable poder que tenien els «pobres obispos» de l'època, és simptomàtic que aquell «provincialisme fortament marcat» que Maragall trobava en l'obra de Mañé s'inclinés a favor de Morgades, que havia estat nomenat bisbe de Barcelona, dins del marc de la nova política, més o menys descentralitzadora, del nou govern Polavieja–Silvela–Duran. El fracàs del govern de Polavieja (octubre de 1900) i el triomf de la Lliga Regionalista de l'any següent (maig de 1901) van ser seguits per un Mañé ja molt malalt, que moriria dos mesos després. Podem especular sobre si va morir amb una sensació menys de fracàs, per l'arraconament del seu regionalisme, que de triomf, per la seva transformació en una cosa més potent –però els reaccionaris d'aquesta mena no moren mai conformats.

102 OC I, p. 1060.

103 Vegeu-ne una ressenya al *Diario de Barcelona*, 23 de gener de 1901.

104 *Diario de Barcelona*, 24 de gener de 1901.

Pel que fa a l'ús de la llengua catalana, cal tenir en compte que no estava inclosa en la defensa que feia Mañé de la literatura catalana davant de Núñez de Arce. Mañé usava el català de manera escrupolosament diglòssica: només el parlava; fins on sabem, mai no el va escriure. La correspondència amb Maragall conté catalanismes notables, com a la carta del 19 d'octubre de 1900: «tuve el gusto de ver a Clarita y a sus hijos, todos tan *famosos*» (suposo que en el sentit col·loquial de «particulars, especials») o «No consienta V. que nadie le *acomboye*» (les cursives són meves), però el text és sempre en castellà.

Una qüestió no menor és el terme «catalanisme»: no és aquest el lloc per a l'estudi del concepte, el significat i els canvis en les seves accepcions, però val la pena fer un parell d'observacions sobre els usos que en fan Mañé i els seus contemporanis. A l'esmentada carta a Prat de la Riba, Mañé empra el mot, o Maragall diu que l'empra, en un sentit que difereix del que havia usat en anys anteriors. Per exemple, trobem el títol «El catalanismo» en un conjunt de catorze articles dominicals que va publicar entre setembre i novembre de 1878, on aprofitava una ressenya del *Llibre d'or de la moderna poesia catalana* (Barcelona, La Renaixensa, 1878) per fer unes reflexions sobre el que hem acabat denominant la Renaixença, on segons ell queda «proclamada, con gran convicción, con enérgico acento, la teoría de la escuela histórica: mas aún, la teoría de la escuela tradicionalista».¹⁰⁵ El *Llibre d'or* pretenia ser una resposta al menyspreu que alguns autors, com Almirall, havien manifestat pel moviment literari català, i recollia escriptors de totes les terres de parla catalana i fins i tot algunes escriptores.¹⁰⁶ Els elogis de Mañé, és clar, anaven dirigits també a la denúncia dels mals que amenaçaven el catalanisme, com el federalisme, i a una defensa dels ideals conservadors, més propers a *La Veu del Montserrat* (l'article anava adreçat al seu flamant director, Jaume Collell) que de *La Renaixensa*, l'editora del llibre.¹⁰⁷ Mañé, per referir-se als autors del *Llibre d'or*, escriu: «los catalanistas se han ido agrupando alrededor de una enseña que concreta el espíritu de nuestra raza caballeresca y cristiana».¹⁰⁸

Si el 1878 ser catalanista volia dir, almenys per a Mañé, ser escriptor en català, dos anys després ja designava una línia política que Mañé denunciava:

Los catalanistas quieren establecer la solución de continuidad entre lo pasado y lo presente, quieren la galvanización de un cadáver para moverlo a impulsos de ideas, sentimientos, pasiones que nada tienen de catalán, que nos han venido de fuera.¹⁰⁹

Aquesta nova accepció de la paraula és probablement resultat de l'obra de Valentí Almirall, amb l'ús que en va fer, per exemple, a *Lo catalanisme*, un dels noms del *Diari català* (1879-1881), o al «Congrés Catalanista» (1880). El que rebutja Mañé no és tant el catalanisme com la seva politització que és, de fet, l'empresa que es proposa Almirall.¹¹⁰ Les dues accepcions conviuen un temps: el 26 de desembre de

105 J. MAÑÉ Y FLAQUER, «El catalanismo XII», *Diario de Barcelona*, 10 de novembre de 1878.

106 Carola DURAN I TORT, «*La Renaixensa*», *primera editorial catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 166-167.

107 *Ibid.*, p. 168.

108 J. MAÑÉ Y FLAQUER, «El catalanismo XIII», *op. cit.*

109 ID., «Los catalanes y los catalanistas», *Diario de Barcelona*, 21 de novembre de 1880.

110 J PICH I MITJANS, «Valentí Almirall i Llotzer (1841-1904)», *op. cit.*, p. 413.

1885, en una carta a Isaac Pavlovsky, Yxart comenta les novetats en literatura catalana (com *Canigó*, acabat de sortir, o *Vilaniu*, imprimint-se) i observa: «Resumen: que el año nuevo se inaugura con éxito: los catalanistas se mueven, se agitan, se trabaja y todo son proyectos».¹¹¹

El 1898, la nova accepció s'havia imposat, com notava amargament Víctor Balaguer, també marginat pels nous corrents polítics: «Un joven catalanista –que así parecen llamarse hoy los que antes nos llamábamos sencillamente catalanes– que por lo que de él conozco es hombre de estudio y de ciencia».¹¹² Les lamentacions de Balaguer no despertem gaire compassió en Mañé, que desconfia dels seus exabruptes com de l'actitud sectària dels lligaires i escriu a Maragall: «Ya habrá visto V. como D. Víctor [Balaguer] se desfogó en Zaragoza contra los catalanistas. Quizá tenga razón en lo que dice, pero el de “Oh Castilla, castellana” no era el más autorizado para decirlo. Veremos cómo lo tomarán los de aquí: me temo que, como de costumbre, le contesten con groserías e insultos».¹¹³

Potser en la intimitat, prop ja de la mort, Mañé volia també ser inclòs entre els nous catalanistes, però no he sabut trobar cap altre testimoni fora del que, en la carta a Prat de la Riba, esmenta Maragall. El qual, de tota manera, sempre va tenir clara la distància que el separava de Mañé en aquest àmbit: «el catalanisme, el nostre catalanisme, ell [Mañé] no sabé mai pendre-se'l ben sèriament».¹¹⁴ I alhora va aprofitar la seva biografia per definir-se ell i el seu biografiat dins de l'«agitació catalanista».¹¹⁵ Determinats comportaments sectaris de la política catalanista en els anys posteriors a la mort de Mañé, com l'efímera vida de la Solidaritat Catalana, o la desconfiança amb què Prat de la Riba considerava el catalanisme de Maragall¹¹⁶ no haurien ajudat el director del *Diario* a canviar d'opinió. Potser l'escepticisme de Mañé davant la causa catalanista va empènyer el seu deixeble a mantenir una actitud compromesa amb el moviment i alhora distant amb els seus dirigents; potser el record de la renúncia de Mañé al càrrec de Governador Civil va pesar també en la decisió de Maragall de no acceptar el lloc de diputat per la Lliga que li van proposar Cambó i Pijoan, a instàncies de Prat de la Riba.¹¹⁷

Periodisme

Maragall no tenia cap experiència com a periodista abans d'entrar al *Diario*, i podem arriscar-nos a afirmar que gairebé tot el que hi va aprendre va ser gràcies al seu director; potser també perquè els seus companys de redacció no eren especialment prestigiosos: a l'esmentada carta a Roura on li explicava la primera visita a Mañé, Maragall apuntava maliciós que el director estava acompanyat de «D. Luciano Ribera, aquell de qui ningú ha pogut llegir mai un article sencer».¹¹⁸ I ja hem vist l'opinió que Oller tenia d'un altre redactor, el crític d'art Miquel i Badia.

111 Anna LLOVERA, «Epistolari entre Josep Yxart i Isaac Pavlovsky, 1885-1890», *Els Marges*, núm. 105, hivern de 2015, p. 65-82.

112 Víctor BALAGUER, *Al pie de la encina. Historias, tradiciones y recuerdos*, Madrid, Imp. de la Viuda de M. Minuesa de los Ríos, 1898, p. 30.

113 Carta del 20 d'octubre de 1900. «Ai Castella, castellana / no t'hagués conegut mai» és la tornada del poema «Els quatre pals de sang» de Balaguer; posteriorment usa els versos també com a tornada («Ai Castella, castellana / de la terra catalana / tu n'has fet un esvoranc / [...] Ai Castella, castellana / si la terra catalana / no t'hagués conegut mai»), al poema «Delenda est Carthago» que publica a *La Renaixensa*, núm. XXIII, 1893, p. 121-124.

114 OC I, p. 902.

115 M. CASACUBERTA, «Sobre el significat del lema "Catalunya endins"», *op. cit.*, p. 224.

116 J. CASTELLANOS, «Noucentisme i censura (a propòsit de les cartes d'Eugeni d'Ors a Raimon Casellas)», *Els Marges*, núm. 22-23, maig-setembre de 1981, p. 73-95.

117 M. CASACUBERTA, *op. cit.*, p. 237.

118 OC I, p. 903.

D'altra banda, Maragall no va esdevenir mai un periodista professional, entre d'altres coses perquè no s'hi havia de guanyar la vida.¹¹⁹ Més que un treball d'escarràs, doncs, el que va aprendre Maragall van ser uns valors, una manera d'enfocar el periodisme i, alhora, els perills de treballar amb l'opinió pública. I aquí sí que podia aprendre'n molt, perquè Mañé, com hem dit, va ser un dels creadors del periodisme d'opinió: hi va aportar un estil molt propi perquè era un polemista que usava una retòrica molt controlada, sense afirmacions grandiloqüents, allunyada doncs del to emfàtic de la premsa madrilenya; buscava el suport de xifres i dades (el *facts and figures* del periodisme anglosaxó), tot servit amb una ironia demolidora, sovint virant al sarcasme i la rebentada. Narcís Oller defineix força bé aquest estil quan comenta amb bonhomia les respostes de Mañé a un article seu, on el director del *Diario* havia partit d'una idea proposada per Oller: «Verdad es que no la recogía con amor para cultivarla y hacerla fructificar, sino para triturarla y esterilizarla. Pero en fin, algo era».¹²⁰

En aquest sentit, la valoració final que fa Maragall del paper que va poder exercir Mañé no és gaire entusiasta:

La influència d'en Mañé i del *Diari* en la seva principal clientela, la burgesia barcelonina, ha restat molt inferior a lo que hi havia de bo i afirmatiu en el seu credo, i ha reeixit només pel seu costat negatiu, per si sol perniciós, fomentant l'escepticisme polític i la crítica destructora.¹²¹

Aquesta opinió reflecteix algunes de les obsessions del poeta: la tendència de l'esperit català a la crítica estèril, a la rebentada, en la qual Mañé excel·lia, i la incultura política del públic burgès. Era un retret que també havia fet a un altre dels seus mestres, Joan Sardà:

An en Sardà, quan s'entusiasma, li cal, com si fos per a recobrar un cert equilibri del seu esperit, escometre durament lo que té un sentit contrari an allò que ha alabat [...] Sembla que l'esperit seu no pugui reposar-se en l'alabança; que l'alabança li resta incompleta si no l'arrodoneix amb una censura contrària, de violència proporcionada a l'entusiasme que abans ha sentit. El que això és genuïnament català, que és un important element diferenciador de la nostra raça, una mena de força de gravetat del nostre esperit, podria demostrar-se amb molts exemples, i alguns ben il·lustres.¹²²

I conclou (tot i que en aquest cas concret n'eximeix Sardà): «L'anàlisi català és tot sovint fred, és dir, que no l'anima una idealitat superior, i aixís resulta estèrilment corrosiu; destrueix per destruir: la seva fina-

119 En els vint anys que Maragall va exercir de periodista (1891-1911) va publicar quatre-cents dotze articles i gairebé vint gasetilles (cosa que fa una mitjana d'uns vint articles per any); podem contrastar-ho amb l'obra del seu contemporani Leopoldo Alas «Clarín» que, quan va morir, portava vint-i-sis anys de vida professional (1875-1901) i dos mil quatre-cents setanta-vuit articles publicats (una mitjana d'uns noranta-cinc per any); vg. Leopoldo ALAS «CLARÍN», *Obras completas*, Madrid, Fundación José Antonio de Castro, 2003.

120 N. OLLER, «Reforma indispensable (I, II, III y Epílogo)», dins *La Barcelona de Narcís Oller. Realitat i somni de ciutat*, ed. de Rosa Cabré, Valls, Cossetània, 2004, p. 170-180 (cit., p. 177).

121 OC I, p. 901.

122 OC I, p. 877.

litat conclou en la destrucció». ¹²³ Aquesta preocupació de Maragall per la destrucció i la rebentada no és només una qüestió sentimental, sinó una veritable opció moral. Són contínues les seves denúncies contra l'esperit sarcàstic, la brometa i la paròdia, enfront de les quals reivindica la ironia i l'*humour*, com ell mateix l'anomena, reivindicació que va lligada amb la d'un ús moral del llenguatge:

¡Oh! ¡Este nuestro sentido práctico, este buen sentido, este sentido de la realidad! ¡Qué calamidad! [...] Porque he aquí cómo mata la parodia: se fija en el gesto descompuesto del hombre apasionado, lo vacía de pasión, pone en vez un sentimiento pequeño y he aquí el héroe convertido en mamarracho. Y el pueblo ríe ¡infeliz! y le están matando el alma. ¹²⁴

Contra aquesta actitud, i la degradació del llenguatge que això comporta, Maragall va arribar a apuntar-se a campanyes força estrafolàries o com a mínim molt allunyades del seu món intel·lectual, com «La Lliga del Bon Mot»; però sobretot va proposar-se destacar el paper educador del periodista i l'honestat intel·lectual, que passa especialment per la claredat expositiva. Això ho exemplifica en un text inèdit, on reproduceix una conversa amb Mañé, no sabem si fictícia. Maragall li diu:

Això si que ho ha tingut vostè, don Joan: ha estat ben bé periodista: agafar la qüestió del dia, fos de lo que fos, ficar-s'hi a dins, assimilar-se-la i després, sobretot, saber-ne parlar de modo que tothom ho entenga i que interessi a tothom, fins els més estranys en aquella especialitat.

I Mañé contesta (o Maragall diu que contesta): «sempre que he escrit pel *Diari*, ¿sap qui he tingut muntats davant del nas? A l'adroguer d'abaix, i al sabatèr del cantó, i al senyor Esteve retirat del negoci». ¹²⁵

La crítica teatral

Mañé havia entrat al *Diario de Barcelona* com a crític teatral, on es va distingir per una defensa aferissada del que ell denominava «la escuela histórica tradicionalista» i que s'acostuma a designar actualment com a «romanticisme conservador». Gibert, a l'hora d'estudiar l'aportació de Mañé i de la resta de crítics del *Diario*, observa: «Es tracta d'un model crític que parteix de la concepció del teatre com a "escola de costums" que ha d'aspirar a la millora moral de l'individu i que cal fonamentar en l'experiència i en la raó». Les circumstàncies històriques fan que aquest model sigui difós pels crítics romàntics i que es prolongui «més enllà dels límits temporals del moviment romàntic», fins que sigui posat en crisi per autors com Yxart o Clarín. ¹²⁶ Això explica que, molts anys després de deixar la crítica teatral, Mañé encara defensava aquestes propostes i posava com a exemple obres que actualment han quedat to-

123 *Ibid.*

124 J. MARAGALL, «Por el alma catalana», *Diario de Barcelona*, 5 de juny de 1902, dins OC II, p. 648.

125 OC I, p. 915.

126 M. M. GIBERT, «La recepció del teatre francès en el *Diario de Barcelona* durant el període isabelí (1843-1868)», *op. cit.*, p. 361.

talment oblidades, com *Nora* de l'escriptora catòlica von Brackel.¹²⁷ En el pròleg a la traducció de 1884, Mañé característicament rebenta tot el que se li oposava, com la literatura realista que «no llegará nunca a ser un género literario, como no lo fue el culteranismo en otros tiempos, ni el falso romanticismo más modernamente», el qual defineix com «esa literatura descocada, friamente cínica, calculadamente inmoral».¹²⁸ Opinions com aquestes van merèixer els elogis de l'agustinià Francisco Blanco García, un dels ideòlegs oficials del catolicisme espanyol, segons el qual Mañé lluitava «con rudo tesón por el arte católico, revolviéndose con fiereza contra el romanticismo disolvente de Víctor Hugo».¹²⁹

L'estètica va ser sempre una preocupació de Mañé; tot i que no es manifesta sovint en els seus articles, és evident que tenia unes idees clares sobre la necessitat de supeditar l'art, i concretament el teatre, a la ideologia. L'exposició més clara d'aquests principis es pot trobar a la revista *La Velada. Semanario ilustrado redactado por distinguidos literatos españoles e ilustrado por reputados artistas nacionales y extranjeros*. Es va publicar entre 1892 i 1894 i, com explica Glòria Casals,¹³⁰ era un projecte personal de Mañé. Maragall va col·locar-hi el seu amic Josep M. Lloret, i és gràcies a la correspondència entre tots dos que podem conèixer les circumstàncies de la publicació. El primer número (4 de juny de 1892) està encapçalat per «Nuestros propósitos» (p. 2-3), un article firmat «M.» que és una declaració de principis antiliberals, contraris al realisme i a l'autonomia de l'art (el que es denominava l'escola de «l'art per l'art»):

La escuela literaria llamada realista llevó sus desnudeces primeramente á los salones, y de escote en escote ha llegado á los talleres transformada en escuela pornográfica. [...] En estos momentos nótese en todos los pueblos de Europa un movimiento de reacción contra la abominable literatura y las degradadas artes que durante un cuarto de siglo, y con satánica exageración en nuestros días, han sembrado por todas partes la liviandad y el mal gusto. [...] Nosotros también nos proponemos contribuir, en cuanto alcancen nuestras tuerzas, á esa meritoria obra de purificación y saneamiento general, y á este fin fundamos esta Revista, destinada, como decía nuestro ilustre Balmes, á ahogar el mal con la abundancia del bien, en todas las esferas sociales.

La menció a Balmes és essencial, perquè és qui proporciona a Mañé i els membres del romanticisme conservador uns fonaments ideològics, i no només en l'àmbit de l'estètica. Recordem que l'autonomia de l'art és un element imprescindible de la modernitat, tal com ho va definir Baudelaire: «La poésie ne peut pas, sous peine de mort ou de défaillance, s'assimiler à la science ou la morale; elle n'a pas la Vérité pour objet, elle n'a qu'elle même».¹³¹ Que Mañé no ho conegués, o no ho acceptés és normal, entre d'altres coses perquè aquest precepte només arribaria a Espanya a finals de segle, i en gran part

127 Traducció de *Die Tochter des Kunstretiers [La filla de l'acròbata]* de Ferdinande Maria Theresia Freiin von Brackel és de 1875. La traducció anglesa va aparèixer amb el títol de *Nora* (1877), d'on potser prové la traducció al castellà que va prologar Mañé.

128 J. MAÑÉ Y FLAQUER, «Prólogo», dins Baronesa de BRACKEL, *Nora*, Barcelona, Daniel Cortezo, 1884, p. V-XV (cit., p. X i XII).

129 Francisco BLANCO GARCÍA, *La literatura española en el siglo XIX*, Madrid, Sáenz de Jubera Hnos., 1891 (cit., p. 595).

130 J. MARAGALL, *Com si entrés en una pàtria*, ed. de Glòria Casals, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 142.

131 Charles BAUDELAIRE, «Notes nouvelles sur Edgar Poe» (1857), dins ID., *Oeuvres complètes*, ed. de Claude Pichois, París, Gallimard, 1976, p. 319-337 (cit., p. 333).

de la mà del modernisme hispanoamericà.¹³² Encara el 1895, Clarín havia d'explicar al pròleg a *Cuentos morales* perquè els titulava així: «Yo soy, y espero ser mientras viva, partidario del arte por el arte [...] Sigo opinando que los libros no pueden ser morales ni inmorales, como los Estados no pueden ser ateos o católicos».¹³³

Aquesta actitud de Mañé davant la literatura no va ser seguida per Maragall, que tenia assumit el concepte de l'art per l'art.¹³⁴ En aquest sentit, la correspondència entre Lloret i Maragall mostra el poc interès que tenien els dos amics per les propostes estètiques de Mañé, i com, per a ells, *La Velada* i, implícitament, el *Diario*, no eren més que una feina; les discrepàncies amb Mañé quedaven entre els dos amics: «A D. Juan no le he dicho todavía lo aficionados que éramos a Voltaire cuando estudiantes [...] Pero ¿qué más da?; ¿nos priva esto de ser buenos muchachos y de hacer lo que se nos manda?».¹³⁵ La barreja d'ingenuïtat i cinisme que desprèn aquesta correspondència fa pensar més en uns alumnes entremaliats, però obedients, que no pas en uns professionals que ja han passat els trenta anys. Però potser és un bon reflex del desconcert que patia Maragall amb Mañé: d'esquenes a ell se'n reia, però davant seu s'inclinava davant la seva superioritat intel·lectual.

Aquest desconcert explica també la contradicció entre les opinions estètiques de Maragall, radicalment oposades a la intervenció de qualsevol consigna moral i política, i la seva concepció sobre el teatre, força fidel a les consignes de Mañé: com a l'«Elogi del teatre»¹³⁶ on aquest és vist com un art inferior «fort i groller», que, contra el que d'altres opinen, no és compendi de les altres arts sinó, si de cas, un possible origen d'altres formes més autèntiques.¹³⁷ Caldria veure fins a quin punt aquest «Elogi» contrasta amb les seves ressenyes teatrals, que semblen en canvi guiar-se més per les consignes d'Yxart, que Maragall considerava un dels seus mestres; però per a això caldrà tenir en compte no només les ressenyes d'Ibsen o de Rusiñol, sinó les primeres, que van sortir sense firmar, com explica en una carta a la seva promesa, Clara Noble, el 18 de juliol de 1891:

Yo algunos dias voy al teatro, a veces por obligación, y esta obligación me há producido algunas satisfacciones. El otro dia puse en el *Diario* una crítica cortita de un drama que se estrenó en Eldorado, y ayer el señor Mañé me dijo que estaba muy contento de aquella crítica y me felicitaba por ella, y que pronto me encargaría mas trabajo en el *Diario* porque ahora vá á salir de la Redacción uno de los redactores. Esta felicitación y esta promesa me llenaron de alegría.¹³⁸

Aquesta crítica va sortir sense firma i sense títol¹³⁹ i Maragall demostrava ser un bon deixeble de Mañé perquè la ressenya és curta, l'estil és neutre i la crítica negativa es fonamenta amb explicacions breus i clares.

132 J.-L. MARFANY, «Algunas consideraciones sobre el modernismo hispanoamericano», *Cuadernos hispanoamericanos*, núm. 382, 1982, p. 82-124.

133 L. ALAS «CLARÍN», «Prólogo», dins ID, *Obras completas*, vol. II, Madrid, Turner, 1995, p. 519-522 (cit., p. 519).

134 L. QUINTANA, *La Veu misteriosa. La teoria literària de Joan Maragall*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 318.

135 J. MARAGALL, *Com si entrés en una pàtria*, op. cit., p. 151.

136 L'origen de l'elogi és l'article «El teatro» (*La Lectura*, núm. 94, octubre de 1908, p. 140-144), traduït al català amb el títol «Del teatro», que Maragall publica l'any següent a la *Revista Catalana* (núm. 2, 21 d'octubre de 1909) i que surt el mateix any relligat en un sol volum amb dos articles més sota el títol *Elogi de la Poesia* (Barcelona, Baxarías, 1909).

137 L. QUINTANA, *La Veu misteriosa*, op. cit., p. 325.

138 J. MARAGALL i Clara NOBLE, *Cartes del festeig*, ed. de G. Casals, Girona, Edicions de la ela geminada, 2011, p. 120.

139 «El drama en tres actos titulado *El crédito del vicio* [...]», *Diario de Barcelona*, 8 de juliol de 1891.

Acabem: hem formulat la hipòtesi que l'obra de Mañé té un pes fonamental en Maragall i hem presentat algunes mostres que, al nostre parer, ho confirmen. Caldria, però, considerar altres aspectes, especialment les reflexions que Mañé va fer sobre el creixement i el futur de la ciutat de Barcelona, tal com es reflecteixen en les seves polèmiques amb Narcís Oller. Esperem poder desenvolupar aquest aspecte en una altra ocasió.

Rebut el 19 d'octubre de 2016
Acceptat el 18 de desembre de 2016